

Türkiye ve Karadeniz’de Değişen Dengeler

*Dış politika ve Savunma Araştırmaları Grubu**

1. Tarihçe:

Konumu itibariyle tarih boyunca stratejik önem taşımış olan Karadeniz’in denetimi hem kıyıdaş hem bölge üzerinde nüfuz ve/veya egemenlik kurmak isteyen devletlerarasında savaflara kadar varan rekabet konusu olmuştur. Osmanlı Devleti’nin 1453 sonrasında Karadeniz’e hakim olduğunu ve ona akan nehir yolları da dahil giriş ve çıkışları denetimi altına aldığını söylemek mümkündür. Bunun sonucunda Karadeniz yabancı bayraklı gemilere ilke olarak kapatılabilmiş, ancak Osmanlı’nın tek taraflı tasarrufu ile bazı yabancı bayraklı gemilere seyrüsefer izni verilmiştir. Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’deki mutlak egemenliği Kırım’ın kaybını tescil eden 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasına kadar sürmüştür.

Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra Rusya’nın Karadeniz’e yerleşmesi Karadeniz’i bir “ortak deniz”e dönüştürmüştür. Osmanlı Devleti boğazlar üzerindeki egemenliğini sürdürmekle beraber Rusya’nın ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesine izin vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Rus varlığını dengelemek için Karadeniz’e girişi İngiltere, Fransa gibi bazı diğer devlet bayraklı gemilere de açmıştır. Gittikçe gücü zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu gittikçe gücü artan Rusya’ya kar-

şı Karadeniz’de dengeyi Avrupa’nın güçlü devletleri ile işbirliği yapmak suretiyle sağlamaya çalışmıştır.

Kavala’lı Mehmet Ali Paşa’ya karşı Rusya’dan yardım isteyen Osmanlı Devleti bunun karşılığında Rusya’nın Karadeniz’deki güvenliğini pekiştirme talebi üzerine boğazları üçüncü ülke savaş gemilerine kapatan Hünkâr İskelesi Anlaşması’nı imzalamaya mecbur kalmıştır. Diğer büyük devletlerin de tepkisini çeken bu anlaşmayı 1841 yılında Londra’da Osmanlı Devleti ile Rusya dâhil beş büyük Avrupa Devleti ile imzalanan Boğazlar Sözleşmesi takip etmiştir. Böylelikle barış zamanında Boğazların kapalılığı konusundaki ‘Osmanlı Devleti’nin kadim ilkesi’ ilk kez uluslararası güvence altına alınmıştır. Savaş halinde ise Sözleşme Osmanlı Devletinin hareket serbestisini sınırlayan bir hüküm içermemektedir.

* **Başkan:** İlder Türkmen, Büyükelçi (E) - Dışişleri Eski Bakanı, **Bşk.Yrd.** Salim Dervişoğlu Oramiral (E), **Üyeler;** Halil Akıncı Büyükelçi (E), Oktar Ataman Orgeneral (E), Cemil Şükrü Bozoğlu Tuğamiral (E), Ahmet Oğuz Çelikkol Büyükelçi (E), Ünal Çeviköz Büyükelçi (E), M. Doğan Hacipoğlu Tümamiral (E), Oktay İşcen Büyükelçi (E), Güner Öztekin Büyükelçi (E), Seyfettin Seymen Hv. Tümgeneral (E), Necdet Timur Orgeneral (E).

1856'da Kırım Savaşı sonunda imzalanan 'süresiz' anlaşma ile Karadeniz tarafsızlaştırılmış, limanları tüm ülkelerin ticari gemilerine açılmış, Osmanlı ve Rusya'nın Karadeniz'de donanma bulundurmaları ve tersane kurmaları yasaklanmıştır. Osmanlı'nın Marmara ve Ege denizinde savaş gemisi bulundurmasına yasaklama getirmeyen bu anlaşma 1870 Alman-Fransız Savaşı'nın yarattığı ortamdan yararlanan Rusya tarafından tek taraflı olarak feshedilmiştir. Rusya'nın bu oldubittisine karşı koyamayan Büyük Devletler 13 Mart 1871 tarihinde imzalanan Londra Anlaşması ile Karadeniz'de tarafsızlaştırma rejimine son verince tekrar 1841 Boğazlar Sözleşmesine dönmüştür.

Rusya Karadeniz'den Akdeniz'e çıkışı için çok önemli gördüğü Türk Boğazları üzerinde her zaman kontrol sahibi olmak istemiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında 1917 Ekim İhtilali nedeniyle savaştan çekilmesi Rusya'nın bu emelinin gerçekleşmesini engellemiştir. Ancak boğazların denetimi yolundaki Rus taleplerinde bir değişiklik olmamış, Sovyetler Birliği'nin 8 Ağustos 1946 tarihli notasının da gösterdiği gibi, bu taleplerin sadece zamanlaması değişmiştir.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi Karadeniz'de Türkiye'nin egemenliğini, boğazların kıyılarını da askersizleştirerek tamamıyla sona erdirmekte ve Karadeniz'de güç dengesinin kilidi olan Türk Boğazlarını ilke olarak savaş ve ticaret gemilerine açık bir su yolu haline dönüştürmekte idi. Anlaşmada akit tarafların Boğazlara saldırı halinde bunu püskürtecek tedbirleri toplu halde alacakları öngörülüyordu. Ancak Milletler Cemiyeti Konseyi'nin ittifakla alınabilecek kararına bağlanması bu tedbirin uygulanmasını güçleştirmekte hatta neredeyse imkânsız hale getirmekte idi.

Lozan Barış Anlaşmasına taraf olmamakla beraber Boğazlar Sözleşmesi'nin müzakerelerine katılan ve bunu imzalayan Sovyetler Birliği'nin müzakereler sırasında Boğazlar üzerinde kesin Türk egemenliğinin tesisini, savaş gemilerine ve askeri uçaklara kapalı olmasını hevesle savunması Boğazlara kendi hâkim olamadığı takdirde egemenliğin Türkiye'de kalmasını yeğleyen ve Çarlık zamanından beri izlenen Rus tutumunun Sovyetler Birliği tarafından da benimsendiğini gösterir. Türkiye ise 'Askerlikten tecrit ve kontrolden vazgeçme şartıyla İstanbul ve Marmara'nın güvenliği kaydına bağlı geçiş serbestisi' üzerinde ısrarlı olmuştur. Bu görüşünü kabul ettiremeyince de Sovyet tezi yerine egemenliğini sınırlayan 'Geçiş serbestisi, askerlikten tecrit ve kontrol' biçimindeki Müttefik tezine meyletmiştir. Türkiye'nin kendini savunabilmek için gerekli olan ve 1453'ten Lozan Anlaşması'na kadar süren boğazlar üzerindeki egemenliği ancak Montrö Anlaşması ile tekrar tesis edilebilmiştir. Bilindiği gibi, Montrö Anlaşması Karadeniz'e sahildar ülkelerin güvenliğini güçlendirmek için kurulan bir düzeni oluşturur ve savaş halinde Türkiye'nin tam egemenliğini, barış zamanında ise Karadeniz dışındaki güçlerin Karadeniz'e girişini sınırlayan bir rejimi gözetir.

2. Jeopolitik ve Stratejik Durum:

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bu birliği oluşturan ülkelerin bağımsız birer devlet olarak uluslararası toplum içinde yerlerini almaları 20. Yüzyılın sonunda tarihe damgasını vuran önemli değişikliklerden biri olmuştur. Bu değişiklik tüm uluslararası ilişkilere etki yaptığı gibi Karadeniz ve o bölgenin bitişik coğrafyasında da siyasi konjonktürü değiştirmiştir.

Daha önce Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya'nın üye oldukları Varşova Paktı ülkeleriyle Türkiye'nin üye olduğu NATO arasında oluşan Karadeniz dengesi, bu defa Sovyet ardılı Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsız Karadeniz ülkeleri olarak bölgede yer almasıyla birlikte farklı bir konuma oturmuştur. Dolayısıyla, Soğuk Savaş sırasında iki blok arasındaki rekabet alanlarından biri olarak algılanan Karadeniz coğrafyasının 1991 yılından sonra yeni bir jeopolitik ve jeostratejik özelliğe kavuştuğu, bu halyle de küresel dengelerde yeni bir odak noktası haline geldiği söylenebilir.

Bulgaristan ve Romanya'nın NATO ve AB'ye üye olmaları, Ukrayna ve Gürcistan'ın da Rusya'nın nüfuz alanından uzaklaşmak amacıyla bu iki örgütle yakın ilişkiler kurma gayreti içine girmeleri Karadeniz havzasının güvenlik dengelerini oluşturan önemli yeniliklerdir. Bununla birlikte, bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve enerji arzı güvenliği açısından taşıdığı kritik önem de günümüz güvenlik kavramının genişleyen kapsamı çerçevesinde Karadeniz'i yeni bir nüfuz mücadelesi alanı haline dönüştürmeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD'nin ve AB'nin "Geniş Karadeniz" adı altında yeni bir jeostratejik kavram ortaya atmaları yeni rekabetin de parametrelerinden biri haline gelmiştir.

Türkiye Soğuk Savaş ertesinde Karadeniz coğrafyasının böyle bir rekabet ve nüfuz mücadelesi alanı haline gelmemesi için birçok girişim başlatmıştır. Türkiye'nin bu endişesinin en önemli ve temel gerekçesinin 1936 yılında imzalanmış olan Montrö Anlaşması olduğunun altını çizmek gerekir. Montrö rejiminin herhangi bir şekilde zarar görmemesi ve tartışmaya açılmaması

Türkiye'nin ulusal güvenliği ve egemenliği bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu rejimin sürdürülebilir güvenliğinin sağlanması amacıyla Türkiye 1992 yılından itibaren bölgesel sahiplenmenin güçlendirilmesi üzerine kurduğu işbirliği girişimlerini hayata geçirmiş ve bu girişimlerin Karadeniz güvenliğinin de kalıcı unsurları haline gelmeleri için çaba göstermiştir.

Karadeniz, Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynaklarının doğudan batıya nakledilmesinde önemli bir merkez konumundadır. AB, %80'in üzerinde petrol ve %60'ın üzerinde doğalgaz ihtiyacını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Bu ihtiyaç zaman içinde belirgin ve istikrarlı olarak artış göstermektedir. AB'nin artan enerji ithalatı yapısı içinde Rusya'nın payı da artmaktadır. AB ülkelerinin petrol ithalatının üçte biri, doğal gaz ithalatının ise beşte ikisi Rus kaynaklarından sağlanmaktadır. Dolayısıyla, Karadeniz jeopolitiği enerji boyutunun da eklenmesiyle daha karmaşık bir yapıya kavuşmuştur. AB'nin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığının artması enerjinin Rusya tarafından bir siyasi baskı aracı olarak istismar edilebileceği endişesini de artırmaktadır. Bu endişe sadece ithalatçı konumundaki AB üyeleri için değil aynı zamanda ulaştırma hatlarının geçtiği ülkeler açısından da geçerlidir.

Karadeniz son zamanlarda artan Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaret yoğunluğu nedeniyle önemli bir ulaştırma hattı niteliği de kazanmıştır. AB'nin özellikle önem verdiği TRACECA ve Çin'in ortaya attığı yeni "Bir kuşak bir yol" projesi kapsamında düşünüldüğünde Karadeniz'in bu ulaştırma ağındaki önemi daha da artmıştır. Bu durum Boğazlardan geçen deniz trafiğini daha da yoğunlaştırmıştır. Bütün bu gelişmeler Karadeniz'i siyasi, ekonomik ve güvenlik yö-

nünden kilit önemde bir konuma yükseltmektedir.

3. Sovyetler Birliği'nin Dağılması Ertesinde Bölgeye Yönelik Gelişmeler:

A. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikaları:

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılması er-tesinde Karadeniz'e yönelik olarak izlediği poli-tikanın temel unsurlarını bölge ülkeleri ile barış ve işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesi, Kafkasya ve Hazar Denizi petrol ve doğalgazının en uy-gun koşullarda ve kesintisiz olarak Türkiye üle-rinden Batı'ya akışının sağlanması, Türkiye'nin enerji ihtiyacının önemli bir bölümünün bu bölgeden sağlandığının göz önünde bulundu-rulması suretiyle enerji arzı güvenliğinin pekiş-tirilmesi olarak özetlemek mümkündür. Ancak Türkiye'nin Karadeniz bölgesi ile ilgili temel yaklaşımının Montrö rejimi üzerine kurulu ol-duğunun ve bu rejimde herhangi bir değişiklik arayışına Türkiye'nin karşı olduğunun hatırd-a tutulması elzemdir. Türkiye bu bağlamda birçok girişime öncülük yapmıştır.

a. Karadeniz Ekonomik İşbirliği:

Bu yıl kuruluşunun 25. Yıldönümünü kutlaya-cak olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgü-tü (KEİ) bu girişimlerin başında gelmektedir. Karadeniz'de ekonomik işbirliği amacıyla 1992 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen zirve toplan-tısıyla kurulan KEİ bölge ülkeleri arasında daha çok ekonomik, ticari ve iş ilişkilerinin ortak menfaatleri gözetilen bir işbirliği anlayışı içinde geliştirilmesini hedeflemekte, bu bağlamda böl-gesel sorunların çözümü veya kriz yönetimi gibi konularda işlevsel bir mekanizma içermemekte-dir. KEİ, üye ülkelerin zaman içinde ekonomik,

siyasi ve askeri bakımdan farklı örgütlere de üye olmaları ve ulusal menfaatlerinin genellikle örtüşmemesi nedeniyle önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bununla birlikte Azerbaycan-Er-menistan, Rusya-Gürcistan ve Rusya-Ukrayna gibi bölgesel ikili sorunlara rağmen bu ülkelerin KEİ çerçevesinde hala aynı masa etrafında bir araya gelebiliyor olmaları dahi Karadeniz coğrafyasındaki gerginliklerin tırmanmasını nispeten engelleyici bir faktör olarak görülebilir.

b. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu : (BLACKSEAFOR)

Karadeniz'de çok uluslu bir deniz çağrı kuvve-tinin oluşturulması fikrini Türkiye 1998 yılında Varna'da yapılan Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları toplantısında gündeme getirmiştir. 2001 yılında Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan'ın katılımıyla bu görev grubu oluşmuştur. Hedefi bölgesel işbir-liği faaliyetlerini canlandırmak, geliştirmek ve istikrarı sağlamaktır. Bu bağlamda arama ve kurtarma, insani yardım, mayın temizleme, çev-re koruma faaliyetleri yapmak ve iyi niyet ziya-retleri planlamak hedeflenmektedir.

c. Karadeniz Uyum Harekatı : (KUH) (BLACKSEA HARMONY)

Bulgaristan ve Romanya'nın BLACKSEAFOR'un yetersiz olduğunu ileri sürmeleri ve Akdeniz'de görevlendirilen Active Endeavour harekâtına katılan NATO Görev Grubu'nun Karadeniz'e de takviye sağlamasını önermeleri üzerine, Tür-kiye bu öneriye karşı çıkmış ve 2004 yılından itibaren BLACKSEA HARMONY harekâtını başlatmıştır. Bu harekâtın amacı Karadeniz'de terörizmin, kitle imha silahlarının yayılmasının ve olası yasadışı faaliyetlerin önlenmesinin sağ-

lanmasıdır. KUH aslında 2006 yılının sonuna dek Türkiye'nin inisiyatifi olan ulusal bir nitelik içinde kalmıştır. Rusya 2006, Ukrayna 2007, Romanya ise 2010 yıllarında KUH'a katılmışlardır.

B. Diğer devletlerin Karadeniz politikaları:

Karadeniz bölgesinin önemi bu bölgeye yönelik olarak Türkiye gibi başka ülkelerin ve/veya örgütlerin de politikalar üretmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede, Rusya'nın, ABD'nin ve AB'nin de bölge ile ilgili girişimlerini kısaca hatırlamakta yarar vardır.

a. Rusya:

Rusya için Karadeniz havzası kendi ulusal güvenliği açısından tarih boyunca hayati önem taşımıştır. Bu nedenle, Rusya Karadeniz'de kendi varlığını ve etkinliğini sürdürmek amacıyla politikalar geliştirmiş, kendi kontrolünde olmayan askeri ve enerji işbirliklerinin oluşmasını önlemeye çalışmıştır. Rusya'nın 1993 yılında ilan ettiği "Yakın Çevre" konsepti bölgede başka güçlerin kontrol sağlamasını engellemeyi öngörmüştür. Bu konsept gerektiğinde askeri güç kullanılmasını da içerir ve Karadeniz havzası ile Kafkasya, hatta Orta Asya'yı bu bağlamda stratejik bir bütünlük içinde değerlendirir.

Rusya'nın bölgeye yönelik politikası öncelikle enerji ve askeri güvenlik üzerine kurgulanmıştır. Bu doğrultuda, Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarını kontrol ederek zengin enerji kaynaklarına sahip Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi ülkelerin ileride enerji alanında kendine rakip haline gelmelerini önlemeye dönük politikalar üretmek Rusya'nın stratejisini oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya bölgede

Batı karşısında ağırlığını kaybetmesine yol açmayacak bir yaklaşım içindedir. NATO ve diğer güçlerin Karadeniz'de etkin olmaları Rusya'nın menfaatleriyle çatışmaktadır.

Rusya'nın Karadeniz politikası aynı zamanda bu bölgede küresel güçlerin askeri varlığını sınırlamak üzerine kurgulanmıştır. Rusya esas itibariyle Karadeniz'de Türkiye ile ortak hakimiyet sağlamak ya da bu hakimiyeti paylaşmaktan çok, Karadeniz'e tek başına hâkim olmayı tercih etmektedir. Ancak zaman içinde ABD ve NATO'nun politikalarına karşı Türkiye ile işbirliği yapması, Rusya'nın çıkarları açısından daha pragmatik bir davranış olarak belirlemektedir. Türkiye'nin SSCB'nin yıkılmasından sonra ön aldığı girişimleri desteklemesi de buna dayanmaktadır. Dolayısıyla, Montrö rejimine sahip çıkılarak bu rejimin herhangi bir değişikliğe uğramaması üzerine kurulu ancak yazılı olmayan bir ortak anlayışın Türkiye ile Rusya arasında mevcut olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

b. ABD:

ABD, Soğuk Savaş'ın sona ermesini ve Varşova Paktı'nın dağılmasını Karadeniz bölgesinde bir türlü elde edemediği kontrolü kurmak için vesile addetmiş ve bu coğrafyayı küresel stratejisinin yeni bir unsuru haline getirmeye yönelik atımlara başlamıştır. ABD bu çerçevede 1994 yılında "Genişletilmiş Karadeniz Projesi" ile Hazar havzasını kendi açısından bir "ilgi alanı" olarak tanımlamış, bu projeyi 1996 yılında Hazar'ı "yaşamsal çıkar alanı" olarak ilan etmek suretiyle daha kapsamlı bir hale dönüştürmüştür. Genişletilmiş Karadeniz Projesi, ABD stratejik düşüncesinde Büyük Ortadoğu Projesi'ni tamamlayan bir unsurdur. Bu anlayışa göre Karadeniz,

Avrupa, Avrasya ve Ortadoğu güvenlik alanlarının merkezi olarak kabul edilir. Dolayısıyla, bu proje Baltık Denizi, Karadeniz ve Hazar Denizi havzalarını bir bütünlük içinde değerlendiren ve Baltıklar'dan Türkistan'a kadar uzanan bir stratejik alanı kapsamaktadır. Bu politika ABD'nin NATO aracılığı ile Karadeniz'e erişebilme olanaklarını zorlamaya başlamıştır. Nitekim, ABD "Active Endeavour"un Karadeniz'e genişletilmesini Türkiye'nin uygun bulmaması ve buna karşılık olarak Karadeniz Uyum Harekatı'nı başlatmasını da fırsata dönüştürmeye çalışmış ve KUH ile BLACKSEAFOR'a katılma talebinde bulunmuştur. Bu girişimler Türkiye ve Rusya tarafından kabul edilmemiştir. ABD'nin Karadeniz'e yönelik politikalarının değişmediğinin altı çizilmelidir.

c. Avrupa Birliği:

AB'nin bu bölge ile ilgili temel amacını daha çok enerji arzı güvenliği perspektifinden okumak mümkündür. NATO ile geliştirilen işbirliği ise AB'nin Rusya'yı Batı'ya doğru daha fazla etki sahibi olma hedefinden caydırmak için sürdürülen bir güvenlik stratejisi olarak belirmektedir. AB'nin Ukrayna ve Gürcistan'a olan ilgisi de bu stratejinin bir unsuru olarak görülebilir. AB bu maksatla Karadeniz bölgesine yönelik olarak Komşuluk Politikası, Karadeniz Sinerjisi, Doğu Ortaklığı ve Rusya ile Stratejik Ortaklık gibi girişimler başlatmıştır. Ancak bu politikaların AB'yi Karadeniz bölgesinde etkin bir küresel aktöre dönüştürmesi mümkün olamamıştır. AB Karadeniz'e yönelik olarak sert politikalar yerine barışçıl ve yumuşak yaklaşımlarla donatılmış bir strateji izlemektedir. Bu yaklaşım AB'nin bölgede sert politikalar izlemesini mümkün kılabilecek askeri ve diğer unsurlara sahip olamayışı ile açıklanabilir.

4. Askeri Gerginlikler ve Değişen Dengeler:

2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaş, 2014 yılında ise Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunda yarattığı fiili durum Karadeniz dengelerini yeniden değiştirmiştir. Bu gelişmelerin Türkiye'nin başlattığı KUH ve BLACKSEAFOR gibi işbirliği girişimlerini de işlevsiz hale getirdiği gözlenmektedir. Son zamanlarda Türkiye'nin çabalarıyla bu girişimler yeniden canlandırılmaya başlanmıştır.

2014 yılında Kırım'ın ilhakından önce Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyindeki kıyı şeridi Azak denizinde 570 kilometre idi. Kırım yarımadası da buna eklenince Rusya'nın kıyı şeridi birkaç yüz kilometre daha artmış oldu. Bu kıyı şeridine Gürcistan savaşından sonra yine Rusya'nın kontrolüne geçen 300 kilometrelik Abhazya kıyı şeridi de eklenince Rusya'nın Karadeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip olan ülke konumuna geçtiği söylenebilir. Rusya bu gelişmelere bağlı olarak Karadeniz'in kuzeyinde münhasır ekonomik bölge uygulamasını da yaygınlaştırdı. Romanya ile Rusya'nın münhasır ekonomik bölgeleri fiilen bitmiştir. Bu durum Romanya'yı tedirgin etmekte ve Romanya'nın ABD ve NATO'nun bölgede daha aktif bir konum edinmeleri beklentisini artırmaktadır.

Rusya Gürcistan savaşı ertesinde Karadeniz donanmasını modernleştirme ve büyütme gereği duymuştur. Bu ihtiyacın ABD'nin ve NATO'nun bölgeye yönelik politikalarında görülen hareketlenme ile doğru orantılı olduğunu belirtmek mümkündür. Kırım yarımadasının ilhakı ve Sivastopol üssünde mutlak hâkimiyetin elde edilmesi Rusya'nın Karadeniz donanmasını geliştirmeye yönelik politikalarının uygulanmasını daha da kolaylaştırmıştır. Bugün Rusya Karadeniz'de

10 adet firkateyn, 6 adet denizaltı, 1-2 büyük çıkarma gemisi ve sahile yakın harekât için 4 adet korvet inşa/bulundurma planını uygulamaktadır (Denizaltı inşa programı tamamlanmış olup denizaltılar faaliyete başlamışlardır.).

Rusya ayrıca Kırım yarımadasına 400 km menzilli S-400 Triumf hava savunma sistemi de kurmuştur. Anapa-Krasnodar bölgesinde de su üstü hedeflerine karşı azami 600 km menzilli 3xK-300P Bastion P füze sistemine sahiptir. Kırım yarımadasında ayrıca deniz piyade birlikleri de konuşlandırılmıştır. Bütün bu gelişmeler Rusya'nın Karadeniz'de askeri dengeleri önemli ölçüde dönüştürdüğüne ve kendi lehine çevirdiğine işaret etmektedir.

5. Son Gelimeler:

Eylül 2014'te yapılan NATO Galler Zirvesi'nde kabul edilen Hazırlık Eylem Planı (Readiness Action Plan-RAP) kapsamında Güvence Tedbirleri (Assurance Measures) ve Uyum Tedbirleri'nin (Adaptation Measures) uygulanmaya başlanması NATO'nun da Karadeniz'e yönelik olarak yeni bir hareketlilik içine girmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, Güvence Tedbirleri NATO'nun doğusunda devamlı olarak kara, deniz ve hava gücü bulundurulması ile kayda değer askeri faaliyetlerin icrasını kapsamaktadır. Uyum Tedbirleri ise NATO'nun karşılaşacağı güvenlik sorunlarına karşı koyabilme yeteneğinin geliştirilmesini öngörmektedir.

Şubat 2016'da düzenlenen NATO Savunma Bakanları toplantısında "Geliştirilmiş İleride Kuvvet Bulundurma Konsepti" (enhanced Forward Presence-eFP) gündeme getirilmiştir. Bu konsept ile Güvence Tedbirleri'ni de kapsayan daha geniş bir yaklaşımın belirlendiği anla-

şılmaktadır. 2016 yılında Varşova'da yapılan NATO zirvesi ve bu yıl Şubat ayında Brüksel'de yapılan NATO Savunma Bakanları toplantısında alınan kararlar ışığında değerlendirildiğinde, Karadeniz'in yavaş yavaş yeni bir uluslararası gerginlik sahası olarak belirmeye başladığı dikkati çekmektedir. Varşova Zirvesi'nde NATO'nun doğusunda Kuzey ve Güney için tehdit değerlendirmelerinin farklı olduğundan hareketle eFP'nin Karadeniz bölgesine yönelik olarak Uyarlanmış İleride Kuvvet Bulundurma (tailored Forward Presence-tFP) olarak geliştirilmesinin uygun olacağı kararlaştırılmıştır.

Kara Kuvveti odaklı bir konsept olan eFP'ye göre Letonya, Litvanya, Estonya ve Polonya'da bir ileri kara gücü konuşlanması gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu güç Kanada, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD'nin katkısı ve destek verecek diğer NATO ülkelerinden oluşmaktadır. Varşova Zirvesi'nde benimsenen tFP'ye göre ise deniz ve hava ağırlıklı kuvvet tahsisi, müşterek ve birleşik eğitimler ile tatbikatların artırılması, Romanya'nın NATO Güneydoğu Çokuluslu Tümen Karargahı'na (Headquarters Multinational Division Southeast-MND-SE) bağlı bir Çokuluslu Tugay (Multinational Brigade), Birleşik Krallık'ta Northwood'da bulunan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na (MARCOM) bağlı olacak şekilde Romanya'da İleri Deniz Unsur Komutanlığı Elementi (Forward Maritime Component Command Element-FMCCE) ve Birleşik/Müşterek Eğitim Merkezi (Combined Joint Enhanced Training-CJET) kurulması planlanmıştır. Şubat 2017'de yapılan NATO Savunma Bakanları toplantısında bu planlar somutlaştırılarak uygulanma aşamasına geçilmiştir.

Yeni duruma göre NATO artık Karadeniz'de daha düzenli bir deniz gücü varlığı bulunduracaktır. NATO'nun Daimi Deniz Gücü (Standing Naval Force-SNF) Karadeniz'e çıktığında müttefikler ile (Türkiye, Romanya ve Bulgaristan) ortak tatbikatlar ve eğitim programları gerçekleştirilecektir. NATO Konseyi tarafından onaylanması halinde bu tatbikat ve eğitimlere NATO ortakları da katılabileceklerdir (Ukrayna ve Gürcistan).

2018 yılına dek bu tatbikat ve eğitim programlarının planlanması ve eşgüdümünü Birleşik Krallık'ta Northwood'daki MARCOM üstlenecektir. 2018 yılında ise bu görevin Karadeniz'e kıyıdaş bir NATO üyesine devri değerlendirilecektir.

6. Sonuç ve Değerlendirme:

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası ortamın giderek daha az güvenli bir hal alması ve yeni tehdit algılamalarının ortaya çıkması Avrasya'nın tam kalbinde yer alan Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. SSCB'nin dağılması ertesinde geçtiğimiz yirmibeş yıl zarfında Karadeniz bölgesi uluslararası ilişkilerde yeni bir odak noktası olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde gerek ulusal güvenliği, gerek Montrö rejiminin bekası, gerekse Karadeniz'in yeni gerginliklerden uzak tutulması amacıyla izlemesinde yarar görülen politikaların ana esaslarını dikkatle incelemek yerinde olacaktır.

a. Türkiye'nin tek başına Karadeniz bölgesinin tümüne ilişkin politika belirleme gücü sınırlıdır. Türkiye'nin bir yandan NATO üyesi olmanın, bir yandan Rusya gibi bölge politikalarını etkileme yeteneği yüksek bir küresel aktörle aynı

coğrafyayı paylaşmanın gereği olan dengeli politikalarını özenle sürdürmesi uygun olacaktır. Bu dış politika anlayışı Soğuk Savaş döneminde Türkiye tarafından başarıyla izlenmiş ve sonuç vermiştir.

b. Karadeniz'de Rusya'nın askeri varlığını ve donanma gücünü artırarak jeopolitik dengeleri kendi lehine çevirme çabaları artmaktadır. ABD'nin de NATO aracılığı ile bu gelişmeyi dengelemeye, hatta kendine avantaj oluşturacak şekilde dönüştürmeye çalıştığı gözden kaçmamaktadır. Bu gelişmeler karşısında Türkiye için en önemli konu Montrö hükümlerinin titizlikle uygulanmasını gözetmektir. Türkiye'nin, Karadeniz'de NATO'nun mevcudiyetini artırma çabalarının Rusya ile tırmanmaya yol açmayacak ve bölgeyi yeni bir askeri gerginlik alanı haline dönüştürmeyecek şekilde kurgulanmasına gayret göstermesi uygun olacaktır. Bu bağlamda Montrö rejimine Rusya'nın da Türkiye kadar titizlikle bağlı olduğunun dikkate alınmasında yarar görülmektedir.

c. Türkiye'nin NATO içindeki konumunu güçlü tutmaya ve müttefikleriyle olan ilişkilerinde güven duygusunu aşındırmamaya azami dikkat sarf etmesi yararlı olacaktır. Rusya ile de benzer bir güven dengesi içinde kalınması önemlidir. NATO'nun Karadeniz bölgesinde artması öngörülen tatbikat ve eğitim programlarının planlama ve eşgüdümünün ileride nasıl bir dönüşüm geçireceği önem taşımaktadır. Türkiye bu faaliyetlerin planlama bölümünde aktif, operatif alanlarında ise daha düşük bir profil izleyebilir.

d. Romanya'da tFP ile ilgili gelişmelerin Tür-

kiye tarafından yakından izlenmesi gerekir. Türkiye'nin bu konuşlanmayı kontrol edebileceği bir konumda kalmasında yarar vardır. Karadeniz'e kıyıdaş NATO ülkeleri içinde Deniz Kuvvetleri bakımından en güçlü devletin Türkiye olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, ileride Karadeniz'deki NATO varlığının planlama ve eşgüdümü komutasının önderliği söz konusu olacaksa, bu gerçekler üzerinden hareket edilmesi yararlı olacaktır. Böyle bir önderliğin Türkiye tarafından üstlenilmesinin Rusya ile karşılıklı güven ilişkilerine olumsuz yansımaları olabileceği değerlendiriliyorsa, mevcut sistemin muhafazasından (bu görevin MARCOM tarafından sürdürülmesi) Karadeniz'deki üç NATO üyesinin ortak komutasına kadar çeşitli alternatiflerin mümkün olabileceğine yönelik önermelere şimdiden hazır olmakta yarar görülmektedir.

e. Türkiye Karadeniz havzasının özellikle enerji arz güvenliği bakımından kazanmakta olduğu önemi dengelemeye yönelik politikaları önemsemelidir. Bu durumun enerji üzerinden yeni gerginliklere yol açmasının önlenmesi enerji arzının ve enerji taşıma ve nakil yollarının çeşitlendirilmesinden geçmektedir. Bu bağlamda, doğu Akdeniz'de belirlemeye başlayan yeni dinamiklerin Türkiye için yeni olanaklar hazırladığının dikkate alınması, bu projelerde Türkiye'nin yapıcı bir katılımcı olabilmesi için gereken politikaların planlanması ve üretilmesi için çalışılması yerinde olacaktır.

f. Türkiye NATO'nun doğu kanadının öncelikleri bağlamında kuzey ile güney bölgeler arasında dengesiz bir yaklaşımın öne çıkmasını engelleyecek söylemler ve politikaların geliştirilmesine devam etmelidir. Doğu Akdeniz'in

güvenliği Karadeniz'in güvenliğinden daha az önemli değildir. Uluslararası terörle mücadele bağlamında NATO'nun doğu ve güney kanat önceliklerinin Türkiye'yi daha fazla tehdide maruz bırakmayacak şekilde ve dengeli biçimde kurgulanmasına çalışılması yararlı olacaktır.